

«ՋԻՀԱԴ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԻՍԼԱՄԻ ՎԱՂ ՇՐՋԱՆՈՒՄ (7-9-ՐԴ ԴԱՐԵՐ)

ՍԱՐԳԻՍ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

«Ջիհադ» (Al-Ġihād-الجهاد)¹ հասկացության ճիշտ ընկալման համար այն պետք է դիտարկել պատմական բովանդակության և իրադարձությունների համատեքստում, որի ակունքները գնում են դեպի իսլամական կրոնի առաջացումն ու իսլամական ումմայի² (Al-‘Umma-الأمة) ձևավորումը: Առաջին և կարևոր աղբյուրը, որտեղ կարելի է հետևել այս հասկացության ձևավորմանն ու հաստատմանը, Ղուրանն³ է (Al-Qurān-القرآن), որը մուսուլմանների կողմից ընկալվում է որպես իր պատմական առնչություններով մարդկության անունից Աստծո գործողությունների վկայություն և ուղեցույցի աղբյուր⁴:

Ղուրանում «ջա-հա-դա» (ğ-h-d) արմատից գոյացած եզրի (արաբերենից թարգմանաբար նշանակում է ջանալ, ջանք թափել, դժվարություններ հաղթահարել և այլն) հիշատակում կա 28 սուրաներում⁵ (sūrah-سورة), որը նշվել է 41 անգամ: Առաջին անգամ այդ եզրը հանդիպում է Ղուրանի ժամանակագրական բաժանման մեքքայական երկրորդ շրջանում⁶: Մեքքայական երրորդ

¹ Տառադարձությունը կատարվել է Բրիլի արաբերեն տառադարձության համակարգի միջոցով (տե՛ս http://www.brill.com/downloads/Simple_Arabic_transliteration.pdf):

² Ումման դավանական ընդհանրությունների վրա հիմնված կրոնական համայնքն է (տե՛ս The Encyclopaedia of Islam, Volume X. Leiden, E. J. Brill, The Netherlands, 2000, pp. 859-862):

³ Ղուրանը համարվում է մուսուլմանների Սուրբ գիրքը, այն Աստծո խոսքն է, որն ուղարկվել է Մուհամմադ մարգարեին (տե՛ս The Encyclopaedia of Islam, Volume 5. Leiden, E. J. Brill, The Netherlands, 1986, p. 400):

⁴ Bonney R., Jihad From Quran to bin Laden, New York. Palgrave Macmillan. p. 22.

⁵ Սուրան Ղուրանի 114 մասերից յուրաքանչյուրի անվանումն է, որոնց բաժանվում է Ղուրանը (տե՛ս Ислам: Энциклопедический словарь, М., 1991, стр. 214):

⁶ Մեքքայական երկրորդ շրջանի սուրաներն արձակ տեսքով են գրված՝ որոշ բանաստեղծական բնորոշումներով: Այս սուրաներում առավել վառ կերպով են ներկայացվում դրախտի և դժոխքի, ինչպես նաև Աստծո կողմից պատժի ենթարկվելու բնորոշումները (տե՛ս The Encyclopaedia of Islam, Volume 5. Leiden, E. J. Brill, The Netherlands, 1986, pp. 416-417):

շրջանի սուրաներում⁷ «ջիմ-հա-դալ» եզրով բառերն ավելի հաճախ են հանդիպում: Սակայն «ջիհադ» հասկացությունը, ավելի հաճախ արդեն որպես հանուն Աստծո պայքար մղելու և նահատակվելու (al-Ġihād fi sabīli llāhi- في الجهاد سبيل الله) իմաստով, օգտագործվում է վերջին՝ մադինայական շրջանի սուրաներում⁸, որտեղ ջիհադի բովանդակությունն առավել ամբողջական և հստակ տեսք է ընդունում: Այս համատեքստում, կարելի է ենթադրել, որ կոնկրետ քաղաքական իրադրությունը (հատկապես Բադրի ճակատամարտը⁹) ստիպեց Մուհամմադ մարգարեին առավել ամբողջական և հստակ ձևակերպում տալ «ջիհադ» հասկացությանը, որն արդեն այս շրջանում հայտնվեց մարգարեի ծրագրային հիմնադրույթների կենտրոնում¹⁰:

«Ջիհադ» եզրն ու հասկացությունը կարելի է դիտարկել որպես զուտ իսլամական հասկացություն, որն արաբների բառապաշարում սկսեց լայն կիրառություն ստանալ իսլամի սկզբնավորումից հետո, որի հիշատակությունը Ղուրանում նպատակ ուներ նաև բացատրելու մուսուլմաններին ռազմական գործողություններ վարելու իմաստն ու ցույց տալ մուսուլմանի դիմակայության և հուսալքությունը հաղթահարելու աստիճանը՝ մատնանշելով հոգևոր պատրաստությունն Աստծո ճանապարհին մղվող պայքարում¹¹:

«Ջիհադը» Ղուրանում մուսուլմանի համար սահմանվում է որպես ուժերի լարում և սեփական կյանքի և ունեցվածքի գնով Աստծո և նրա մարգարեի համար զոհաբերում: «Ջիհադին» վերաբերող Ղուրանի այաները վկայում են նաև այն մասին, որ Մուհամմադը թույլատրեց իր հետևորդներին շարունակել

⁷ Մեքքայական երրորդ շրջանի սուրաներն արձակ տեսք ունեն, որտեղ մարգարեն և Աստծո կողմից պատժին վերաբերող պատմությունները ներկայացվում են առավել մանրամասն տեսքով (տե՛ս նույն տեղում):

⁸ Մադինայական սուրաներում հանդիպում ենք Մուհամմադ մարգարեի ավելացող քաղաքական ազդեցության և հիջրայից հետո Մադինայում տեղի ունեցող կարևորագույն իրադարձությունների նկարագիրը (տե՛ս նույն տեղում):

⁹ Բադրի ճակատամարտը մուսուլմանների առաջին ամենախոշոր ճակատամարտն է հեթանոս մեքքացիների դեմ 624թ. (տե՛ս The Encyclopaedia of Islam» Volume 1. Leiden, E. J. Brill, The Netherlands, 1986, p. 867):

¹⁰ **Chase, F. Robinson**, The New Cambridge History of Islam: Volume I, The Formation of the Islamic World Sixth to Eleventh Centuries. 2011, New York: Cambridge University Press, p. 190.

¹¹ **Belkhoja M. H.**, Guerre et paix dans l'optique de la tradition musulmane. //Les Religions et la guerres Judaïsme, christianisme, islam, Paris, 1991, pp. 362-363.

հակառակորդի վրա հարձակումների հին ավանդույթները¹²: Սակայն «ջիհադի» գաղափարը միայն վաղ իսլամական շրջանի ավանդույթների շարունակությունը չէր. այստեղ կարելի է հստակ տեսնել այդ վաղիսլամական հարձակումների վերաձևավորում. հարձակումներին տրվեց կրոնական իմաստ, միջմուսուլմանական համայնքների միջև պատերազմների վրա դրվեց արգելք, թույլատրվեց հարձակվել միայն մուսուլմանական ումմայի հակառակորդների վրա, ընդ որում բոլոր հարձակումների նպատակը հայտարարվեց իսլամի տարածքների ընդլայնումը: Բացի դա, հարձակումները պետք է իրականացվեին ռազմական մարտավարության կիրառմամբ, ինչով դրանք տարբերվեցին մինչիսլամական շրջանի անկանոն հարձակումներից¹³, և վաղիսլամական ավանդույթների նման վերաձևակերպումը հարձակումների ավանդույթը դարձրեց մուսուլմանների կրոնական պարտականություններից մեկը¹⁴:

Ղուրանում տրվեց «ջիհադ» հասկացության կրոնական հիմքը, որն իր ազդեցությունն ունեցավ 8-9-րդ դդ.-ում տեղի ունեցած մուսուլմանական նվաճումների վրա. արդյունքում մուսուլմանների ազդեցության տակ հայտնվեցին ընդարձակ տարածքներ՝ ձգվելով Կենտրոնական Ասիայից, Հյուսիսային Աֆրիկայից մինչև Արևմտյան Եվրոպա: Բացի արտաքին նպաստավոր որոշ պայմաններից, մուսուլմանական նվաճումների արդյունավետության պատճառներից էին նաև իսլամի միավորիչ ուժը (մեկ միասնական հավատքի ներքո մուսուլմանների համախմբումը, միասնական ազգակցության գիտակցումը (‘šabīyah- عصبية ասաբիա’¹⁵), մուսուլմանների կողմից օգտագործվող հմուտ

¹² Ղազաուաթը (ğazawāt- غزوة) վաղիսլամական շրջանում միմյանց վրա հարձակումների ավանդույթն էր, որը տարածված էր ցեղերի մեջ (տե՛ս The Encyclopaedia of Islam» Volume II. Leiden, E. J. Brill, The Netherlands, 1991, p. 1055):

¹³ Blankinship, Kh.Y., The End of the Jihad State: The Reign of Hisham Ibn Abd Al Malik and the Collapse of the Umayyads, State University of New York Press, 1994, p. 13.

¹⁴ Իսլամական ավանդույթը տարբերակում է պարտականությունների երկու տեսակ՝ «անհատական պարտականություն» (Al-Fard al-‘in-الفرض العین), որը ներառում է աղոթքը, ծովը և այլն, և «կոլեկտիվ/խմբային պարտականություն» (Al-Fard al-Kifāia-الفرض الكفاية), որի՝ բավարար քանակության մուսուլմանների իրականացման դեպքում մյուս անհատներն ազատվում են այն իրականացնելուց (օրինակ՝ հանգուցյալի համար աղոթքը, սրբազան պատերազմը և այլն) (տե՛ս The Encyclopaedia of Islam» Volume II. Leiden, E. J. Brill, The Netherlands, 1991, p. 790):

¹⁵ Ասաբիան («Ազգակցության ոգի») արական սեռի միջև հարաբերություններն են տղամարդու ազգակցական շղթայում՝ ընտանիքում կամ ցեղում: Օգտագործվել է հադիսներում, որտեղ մարգարեն քննադատում է «ասաբիան»՝ որպես իսլամի ոգուն հակասող:

ռազմավարությունը (օր.¹ թեթև հեծելազորի կիրառումը, որի միջոցով մուսուլմանները կարողանում էին արագ տեղաշարժվել երկար տարածություններում) և այլն: Մուսուլմաններից շատերը նվաճումների արդյունավետությունը կապում էին աստվածային կանխորոշման հետ, որտեղ «ջիհադը» իսլամի բաղկացուցիչ տարրերից մեկն էր: Առանց այդ նվաճումների իսլամը չէր կարող նման տարածում ունենալ, և այս համատեքստում վերոհիշյալ նվաճումները և վերջիններիս շարժառիթը հանդիսացող նաև «ջիհադն» առանցքային նշանակություն ունեցան իսլամի զարգացման համար¹⁶:

Մուսուլմանների համար Ղուրանից հետո երկրորդ հեղինակավոր աղբյուրը Սուննան է¹⁷ (al-Sūnna-السنة), որի մեջ հավաքագրված հադիսներում¹⁸ (al-Ḥadis-الحديث) կան նաև «ջիհադի» վերաբերյալ հիշատակումներ: «Ջիհադի» հայեցակարգի կարևորությունը վաղիսլամական ժամանակաշրջանում երևում է նաև նրանով, որ շատ հեղինակների մոտ «ջիհադին» նվիրված հադիսները ներկայացված են առանձին գլուխներով, իսկ որոշ դեպքերում «ջիհադին» վերաբերող հադիսներն անմիջապես հաջորդում են իսլամի 5 հիմնասյուները (Arkān al-Dīn-الدين أركان)¹⁹ մեկնաբանող հադիսներին:

Այն հայտնի դարձավ Իբն Խալլունի կողմից, ով «ասաբիան» դրեց պատմության և պետության հայեցակարգի վերաբերյալ իր մեկնաբանության հիմքում: Իբն Խալլունը «ասաբիան» դիտարկում էր որպես առանցքային կապ մարդկային հասարակության և պատմության հիմնական շարժիչ ուժի միջև (տե՛ս The Encyclopaedia of Islam» Volume I. Leiden, E. J. Brill, The Netherlands, 1986, p. 681):

¹⁶ Cook D., Understanding Jihad, Los Angeles-University of California Press, 1997, pp. 11-13.

¹⁷ Սուննան Մուհամմադ մարգարեի արարքների, խոսքերի և չարտահայտած հավանությունների ամբողջական հավաքածուն է (տե՛ս Ислам: Энциклопедический словарь., М. 1991, стр. 214):

¹⁸ Հադիսները համարվում են Մուհամմադի խոսքերի և արարքների ավանդապատումները (տե՛ս Ислам: Энциклопедический словарь., М., 1991, стр. 262):

¹⁹ Առքան ադ-Դինը համարվում են իսլամի 5 հիմնասյուները, որոնց վրա հիմնվում է իսլամը: Դրանք են՝ վկայությունը (aš-Šahādat-الشهادة), աղոթքը (al-Salāt-الصلاة), նվիրատվությունը (al-Zakāt-الزكاة), ծովը (al-Saūm-الصوم) և ուխտագնացությունը (al-Ḥağğ-الحج), որոշ հեղինակներ որպես վեցերորդ հիմնասյուն ավելացնում են «ջիհադը» (տե՛ս The Encyclopaedia of Islam» Volume VIII. Leiden, E. J. Brill, The Netherlands, 1995, p. 596):

«Ջիհադի» հայեցակարգի վերաբերյալ հիշատակումներ կան մուսուլմանների համար ամենահեղինակավոր հադիսների ժողովածուներում²⁰: Դրանք կան ալ-Բուխարիի, Մուսլիմի, Աբու Դաուդի, ալ-Թիրմիզիի, ալ-Նասաի, Իբն Մաջի և այլ հեղինակավոր միջնադարյան աստվածաբանների աշխատություններում: Ալ-Բուխարին իր աշխատության «Ջիհադի գիրք» գլխում (Kitāb al-Ġihād-كتاب الجهاد) «Ջիհադի» մեկնաբանումը սկսում է Ղուրանից հատվածների մեջբերմամբ: Խոսքն ավելի ազդեցիկ դարձնելու համար ալ-Բուխարին «ջիհադի» նկարագրության տպավորիչ և պատկերավոր մեթոդներ է կիրառում²¹:

«Ջիհադի» մասին հիշատակումներ կան Մալիք Իբն Անասի «ալ-Մուատտա»-ում (al-Muʿaṭṭā-الموطأ): Այստեղ հեղինակը փորձում է ներկայացնել «ջիհադ» վաստակելու չափորոշիչները՝ տալով նահատակների հոգևոր առավելությունների բնորոշումները:

Մուսուլմանական ավանդույթում «ջիհադի»՝ որպես բռնության, հայեցակարգի հակառակորդների կողմից հաճախակի հղված է այն հադիսը, որտեղ Մուհամմադ մարգարեն է վերագրվում «Մեծ ջիհադ» (Al-Ġihād Al-Kabīr-الجهاد الكبير) ու «Փոքր ջիհադ» (Al-Ġihād Al-Sagīr-الجهاد الصغير) տարանջատումը՝ «Փոքր ջիհադ» եզրով բնորոշելով բուն ռազմական պայքարը, իսկ «Մեծ ջիհադ» եզրով՝ մուսուլմանի սեփական արատների դեմ պայքարը²²: Այս

²⁰ Մուսուլմանների համար ամենահեղինակավոր հադիսների ժողովածուներն են ալ-Բուխարիի և Մուսլիմի Սահիհը (Sahīh-صحيح), այնուհետև իրենց կարևորությամբ հետևում են՝ Աբու Դաուդի, ալ-Թիրմիզիի, ալ-Նասաի և Իբն Մաջի Սունանը (Sunan-سُنَن) (տե՛ս The Encyclopaedia of Islam» Volume III. Leiden, E. J. Brill, The Netherlands, 1986, p. 24):

²¹ **Al-Buḥārī, Ṣaḥīḥ**, Kitāb al-Jihād, Bayrūt, 1991, III, էջեր 269 (No 2903), 272 (No 2811), 274 (No 2816), 284 (No 2853).

²² **Al-Mubārd U.** Al-Kamyl fil al-Lūḡa wa al-Ādab, Bayrūt, 1997, էջ 120: Այս հադիսը վերագրվում է մի քանի մուսուլմանների, որոնց Մուհամմադ մարգարեն Թաբուքի ճակատամարտից վերադառնալիս ասում է, որ նրանք վերադարձել են «Փոքր ջիհադից» (ռազմական պայքար) դեպի «Մեծ ջիհադ» (սեփական արատների դեմ պայքար): Երբ մարգարեն հարցնում են՝ «ջիհադի» որ տեսակն է ամենալավը, Մուհամմադը պատասխանում է, որ սեփական արատների դեմ պայքարը («Մեծ ջիհադը»), (տե՛ս Renard. J., Al-Jihad al-Akbar: Notes on a Theme in Islamic Spirituality, Muslim World 78, 1988, pp. 225-242., տե՛ս նաև Richard Bonney, Jihad From Quran to bin Laden, New York. Palgrave Macmillan. p. 40-41):

հադիսը դասվում է թույլ հադիսների շարքում²³ և ընդգրկված չէ 6 ամենահայտնի հադիսների ժողովածուների շարքում²⁴։ Չնայած այս հանգամանքին՝ ներկայում շատ հեղինակներ լայնորեն անդրադառնում են վերոհիշյալ հադիսին՝ այն վերագրելով Մուհամմադ մարգարեին, շարադրելով «Մեծ ջիհադին» և «Փոքր ջիհադին» վերաբերող իրենց պատկերացումները և փորձելով նման հադիսների կիրառմամբ մեղմել Ղուրանում և Սուննայում առկա «ջիհադի» արմատական, սրով պայքարի բնույթը։ Շատ դեպքերում «Մեծ ջիհադը» մեկնաբանվում էր որպես «Սրտի ջիհադ», այսինքն՝ արշավանքից տուն վերադառնալուց հետո մուսուլմանի պայքարն իր սեփական արատների դեմ, և նման մեկնաբանությունը նրա իրական իմաստի փոխաբերական կիրառումն էր²⁵։

Հադիսներում այս կամ այն ձևով կրկնվում են «ջիհադի» գաղափարախոսության հիմնական դրույթները, որոնք ձևակերպված էին Ղուրանում։ Սակայն միայն հադիսներում ամրագրված այդ դրույթներում են հստակորեն երևում «ջիհադի» հայեցակարգի և ջահիլիայի²⁶ շրջանում լայն տարածում ունեցող հարձակումների (ղազաուաթ) միջև գոյություն ունեցող սերտ կապերը²⁷։

Մուսուլմանների կողմից պատերազմ վարելու, Աստծո ճանապարհին զոհվելու տեսանկյունից ուշադրության է արժանի Իբն Խալլունի «ալ-Մուկադդիմա»-ն (Al-Mū qad'imat-المقدمة), որտեղ, համադրելով մուսուլմանների իրավական և փիլիսոփայական պատկերացումները։ Ըստ Իբն Խալլունի՝ մուսուլմանական համայնքի համար «ջիհադը» կրոնական պարտականություն է՝ պայմանավորված իսլամի «համընդհանուր» բնույթով, մինչդեռ այլ կրոնների

²³ Մուսուլմանական ավանդույթում ընդունված հադիսների դասակարգման ձևերից են թույլ հադիսները, որտեղ հաշվի է առնվում հորդորների, պատմվածքների, բարի վարքի առկայությունը, այլ ոչ թե առնչվում են օրենքի, թույլատրելի կամ անթույլատրելի գործողություններին (տե՛ս The Encyclopaedia of Islam» Volume III. Leiden, E. J. Brill, The Netherlands, 1986, p. 25):

²⁴ **Bonney R.**, Jihad From Quran to bin Laden, New York. Palgrave Macmillan. p. 40-41, նաև տե՛ս David Cook, նշվ. աշխ., էջ 35.

²⁵ **Hayqāl M.**, al-Ġihād wa al-Qitāl fi Siyāsāt al-Šāriya, Bayrūt, 1414/1993, հ. I, էջ 47.

²⁶ Զահիլիան մինչև իսլամի տարածումը բնութագրվող հեթանոսության ժամանակաշրջանն է (տե՛ս Ислам: Энциклопедический словарь, М., 1991, стр. 63):

²⁷ Տե՛ս **Al-Buḥārī**, նշվ. աշխ., էջ 265 (No 2788), 291-293 (No 2875-2883).

համար, որոնք աչքի չեն ընկնում համընդհանրությամբ, այն չունի կրոնական բնույթ²⁸:

8–9-րդ դդ. ջիհադի հայեցակարգը մանրագնին ուսումնասիրվել է ինչպես շիա²⁹, այնպես էլ սուննի³⁰ մուսուլման աստվածաբանների կողմից: Իսլամի շիայական ուղղությունը կառուցել է «ջիհադի» իր հայեցակարգային դրույթները: «Ջիհադի» շիայական հայեցակարգը ենթադրում է, որ հատկապես իսլամի շիայական ուսմունքն ընդունելուց հրաժարվելը դիտարկվում է անհավատություն կամ իսլամի դրույթներից հեռացում: Շիայական իսլամի «ջիհադի» հայեցակարգը սուննիականի համեմատ ունի երկու հիմնական տարբերություն.

1. սուննիները, շիաները, խարիջիները և այլն, ընդունում են, որ «ջիհադն» ունի իմամի կողմից թույլատրման և ուղղորդման կարիք: Բայց շիայականության ամենախոշոր թևը՝ իմամականները, ընդունում են միայն 12 իմամների շղթան, որն արդեն 873թ. ընդհատվել է: Ուստի նրանց համար «ջիհադի» գործնական կիրառումը, առանց իմամի թույլտվության, անհնարին է:
2. Իմամականները «ջիհադի» հայեցակարգի մեջ չեն ընդգրկում ընդվզող մուսուլմանների ջիհադի պայքարը՝ նրանց համարելով հակառակորդներ³¹:

Սուննիական իսլամի չորս կրոնաիրավական դպրոցներից («մազհաբ»՝ *Madhab*-مذهب)³² մալիքիական, հանաֆիական և շաֆիական դպրոցները «ջիհադի» իրականացումը պարտադիր են համարում, եթե այն իրականացվում է որոշակի պայմանների առկայության դեպքում: Այդ պայմաններից են

²⁸ **Ibn Khaldun**, *The Muqaddimah, An Introduction to History*, trans. Franz Rosenthal, New York, Pantheon, 1958, pp. 473-480.

²⁹ Շիաներ անվանում են մուսուլմանների այն հատվածին, որոնք ընդունում էին Ալի իբն Աբու-Տալիբի և նրա հետնորդների օրինական ժառանգությունը՝ մուսուլմանական համայնքը ղեկավարելու համար (տե՛ս *Ислам: Энциклопедический словарь*, стр. 298):

³⁰ Սուննիներ անվանում են մուսուլմանների մեծ հատվածին, որոնք ընդունում էին կուռայշ ցեղից ընտրված արժանավորի իշխանությունը՝ մուսուլմանական համայնքը ղեկավարելու համար, Սուննայի մարդիկ (Ալի ալ-Սուննա ուա Ջամաա) (տե՛ս *Ислам: Энциклопедический словарь*, стр. 29):

³¹ Տե՛ս **Bonner M.**, նշվ. աշխ., էջ 124-125:

³² Մազհաբը կրոնաիրավական ուղղությունն է իսլամում (տե՛ս *Ислам: Энциклопедический словарь*, стр. 152):

անհավատների կողմից ռազմական գործողություններ սկսելը և հաջողության հասնելու հիմնավորման առկայությունը:

Շաֆիական կրոնաիրավական դպրոցի հիմնադիր Աբու Աբդալլահ ալ-Շաֆիին ջիհադը համարում էր Սստծո օրենք՝ մուսուլմանական համայնքի շարունակականությունն ապահովելու համար: Ալ-Շաֆիին կարևորում էր ջիհադի իրականացման միջոցով օգուտ ստանալու սկզբունքը՝ շարադրելով անհավատներից «ջիզիա» (جِزْيَة)³³ ստանալու և այն հավաքագրելու մեխանիզմները³⁴:

Զիհադին վերաբերող ուրույն մեկնաբանություններ հանդիպում ենք իսլամում առավել խստապահանջ կրոնաիրավական դպրոցի հիմնադիր Ահմադ իբն Հանբալի (780-855թթ.) ուսմունքում: Նա դեմ էր իսլամական դրույթների ռացիոնալ մեկնաբանմանը և կարծում էր, որ մարդու բանականությունը չի կարող գործիք դառնալ կրոնական ճշմարտության բացահայտման համար: Հանբալիական մազհաբի առանձնահատկությունն այն էր, որ «ջիհադը» բնորոշվում էր որպես անընդհատ իրականացվող գործընթաց: Ըստ Ահմադ իբն Հանբալի՝ պետք էր չղադարեցնել ռազմական արշավանքների իրականացումը (ջիհադ), սակայն դրա համար անհրաժեշտ էին պայմաններ՝ հատկապես ուժի և հզորության առկայություն և դրանից օգուտ ստանալու ակնկալիք³⁵:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Վաղիսլամական շրջանում գոյություն ունեցող մուսուլմանական աղբյուրներում «ջիհադ» հասկացությունը ներկայանում է ինչպես սեփական արատների դեմ, այնպես էլ Աստծո ճանապարհին մղվող պայքար: Այդ ժամանակաշրջանում սահմանվեցին նաև «ջիհադի» հարձակողական և պաշտպանողական բնորոշումները: Հաշվի առնելով նոր ձևավորված կրոնի տարածման և այլադավանների դեմ մղվող պայքարի առաջնահերթությունները՝ տվյալ ժամանակաշրջանում «ջիհադ» հասկացության մեջ առավել շեշտվեց

³³ Զիզիան, ավանդական մուսուլմանական իրավունքի համաձայն, մուսուլմանական երկրում հարկվող գլխահարկն է ոչ մուսուլմաններից (տե՛ս The Encyclopedia of Islam, New Edition, Under the patronage of the international union of academies, Volume II, Leiden, E. J. Brill, 1991, p. 559):

³⁴ Տե՛ս Cook D., նշվ. աշխ., էջ 21:

³⁵ **Имам Ахмад Ибн Ханбаль.** «Основы Сунны». Каир, 2006, стр. 48-49.

նրա ռազմական բաղկացուցիչը, ինչն էլ իսլամական կրոնի տարածման ու խալիֆայության ստեղծման պատճառներից մեկը դարձավ:

Քանալի բաներ – ջիհադ, Ղուրան, սուրա, այա, հադիս, մազհաբ:

ПОНЯТИЕ “ДЖИХАД” В РАННЕИСЛАМСКИЙ ПЕРИОД (7-9-ЫЕ ВЕКА)

САРКИС ГРИГОРЯН

В раннеисламский период в мусульманских источниках понятие “джихад” трактовалось как борьба против собственных пороков, так и борьба во имя Аллаха. В рассматриваемый период были установлены наступательная и оборонительная характеристики “джихада”. С учетом приоритетов борьбы против иноверцев в указанный период в понятии “джихад” особо подчеркивалась его военная составляющая, что стало одной из причин распространения ислама и создания обширного мусульманского халифата.

Ключевые слова - джихад, Коран, сура, аят, хадис, мазхаб.

THE CONCEPT OF “JIHAD” IN THE EARLY PERIOD OF ISLAM (7-9TH CENTURIES)

SARGIS GRIGORYAN

In the early Islamic period according to Muslim sources the concept of "Jihad" meant strive against their own vices and in the path of God. The offensive and defensive characteristics of "Jihad" was at that time defined. Taking into consideration that in this period of time (7- 9th c.) the battles against the infidels and unbelievers was a priority, more emphasis was put on Jihad by sword, which resulted in the spread of Islam as a religion and the foundation of Caliphate.

Key words – Jihad, Quran, sura, ayah - ayat, hadith, madhhab.